

Folyóiratunk időről-időre közöl gyűjteménybemutatókat, levéltári bemutatkozásokat olyan intézmények esetében, amelyek történetében a közelmúltban változások történtek, újjáalakultak vagy éppen nemrégiben kapták meg hivatalosan a levéltári, illetve közgyűjteményi minősítést. Ezúttal a Habsburg Ottó Alapítvány gyűjteményeinek bemutatkozóját olvashatják, amely 2017-ben kezdte meg működését.

Dékány Szilveszter

A Habsburg Ottó Alapítvány gyűjteménye*

A kezdetek

Magyarország kormánya és Habsburg Károly, Habsburg Ottó idősebb fia 2016 márciusában együttműködési szándéknyilatkozatot írt alá édesapja, Habsburg Ottó hagyatékának Magyarországra szállításával kapcsolatban. A család szándékát kifejezve, Habsburg Károly javaslatot tett hazánk kormányának egy archívum létrehozására az utolsó osztrák–magyar trónörökös hagyatékának gondozása céljából. A Magyar Országgyűlés konszenzussal döntött Habsburg Ottó szellemi és tárgyi emlékezetének magyarországi megőrzéséről. Ezt követően született meg a kormány határozata az egykori trónörökös-ről és európai parlamenti képviselőről elnevezett alapítvány létrehozásáról. Az alapító okirat szerint az intézmény elsődleges célja Habsburg Ottó tárgyi örökségének méltó megőrzése, egységes gyűjteménybe rendezése, feldolgozása és tudományos hozzáféréseinek biztosítása. A tárgyi hagyaték kezelése mellett a névadó munkásságát alapul vevő szellemi örökség ápolása is az alapítvány feladata.

A 2017. augusztus 3-án nyilvántartásba vett Habsburg Ottó Alapítványt az alapítók szándéka szerint 99 évre hozták létre, elhelyezésére – Habsburg Ottó emlékéhez méltóan – a Budavári Palota D épületét jelölték ki.

A hagyaték részben a Habsburg család egyes tagjainak – jelentősebb részben Károly főhercegnek –, részben a család közös tulajdonában voltak. Magyarországra szállításának lebonyolítója a liechtensteini Otto von Habsburg Archiv Stiftung volt, amely Európa négy helyszínéről gyűjtötte azt össze a dokumentumokat: 1. Salzburgból (Ausztria) (50 doboz), 2. Tüznitzből (Ausztria) (könyvek 130 kisebb dobozban), 3. Luzernből (Svájc) (4 raklap) és 4. Benidormból (Spanyolország) (25 fadoboz, 8 m³).

* A szöveg a 2024-ben a Magyarországi Levéltárak Vezetőinek Tanácsa vándorgyűlésen elhangzott előadás szerkesztett változata. A szöveg elkészültéhez felhasználtam Gaálné Barcs Eszter, Kocsis Pirokska, Suslik Ádám, Szűts István Gergely és Vasbányai Ferenc munkáit, ezúton is köszönöm a segítségüket.

2018 augusztusában az alapítvány munkatársai Habsburg György részvételével felmérték a hagyaték mennyiségét és terjedelmét, majd az iratokból gyűjteményi egységeket (könyvtár, múzeum, levéltár) hoztak létre, és dobozjegyzéket készítettek. A teljes anyagot 618 raktári egységben helyezték el. Ugyanezen év decemberében az alapítvány munkatársai Habsburg Györgynek, a Hozzáférési Bizottság elnökének közreműködésével megkezdték a hagyaték minősítését. E folyamat során a kutatható iratokat Annex1, a korlátozottan kutatható iratokat Annex2 kategóriába sorolták, és meghatározták a hagyaték nyilvánosságra hozható részeit, valamint azokat, amelyeket csak külön engedéllyel, az alapítvány kuratóriumának tagjaiból álló Hozzáférési Bizottság jóváhagyásával lehet kutatni. A Kuratórium az alapító okirat értelmében 7 főből áll, 3 főt a Habsburg család, 4 főt a magyar állam delegál.

Az idő előrehaladtával kiderült, hogy a Budavári Palota műszaki állapota nem teszi lehetővé az iratok hosszú távú tárolását, ezért a Magyarországi Evangélikus Egyház vezetésével kötött bérleti szerződés alapján 2019. március 14-én a Habsburg Ottó-hagyaték teljes anyagát az egyház székházába, Budapestre, a VIII. kerületi Szentkirályi utca 51. számú épület földszintjén kialakított raktárszobákba szállították át, ahol a gyűjteményi anyagot irattári polcokon, tárolódobozokban helyezték el. 2019 májusában a Habsburg Ottó Alapítvány megkapta az engedélyt az irattulajdonostól, az OvH Archiv Stiftungtól, hogy Habsburg Ottó hagyatékát őrizze, rendezze, digitalizálásra előkészítse, és biztosítsa annak kutathatóságát.

Hagyatékból gyűjtemény

A Budapestre szállított hagyaték részét képezték: Habsburg Ottó különböző nyelveken megjelent politikai cikkei és kiadott könyvei; könyvgyűjteménye; államfőkkel, meghatározó politikusokkal történt beszélgetései alapján készült tanulmányok és dokumentumok (1960–2010); az Európai Parlamentben végzett 20 évnyi munkájához kapcsolódó iratok; újságcikkek az Ausztriába történő visszatérés időszakából (1966); levelezés (az 1950-es évektől) és néhány személyes tárgy; magyar önkormányzatok által adott díszpolgári címek oklevelei; film-, hanganyag- és fényképarchívuma; valamint egyéb dokumentumok és tárgyi emlékek. A beérkezést követő feldolgozó munkában – tehát a dokumentumok, fényképek, audiovizuális anyagok azonosításában, osztályozásában – esetenként a Habsburg család tagjai is segítséget nyújtottak. Az anyag változatos tárolóegységekben érkezett, részben például lőszeres- (valójában inkább boros)ládákban, amelyeket az átadozolás után megtartottunk, és az iroda bútorzataként újrahasznosítottunk.

Az anyag eredeti jellegét tekintve személyi hagyatéknak mondható, elsődleges feladatunk tehát az volt, hogy ezt gyűjteménnyé formáljuk. Ennek érdekében különböző egységeket alakítottunk ki. Így jött létre a Könyvtár, a Levéltár, a Fotó- és audiovizuális gyűjtemény és a Tárgyi gyűjtemény. Az egyes egységeket közös gyűjteményi struktúrába illesztettük, majd az egységeket további részegységekre bontottuk. Az eredmény a levéltári részen a Habsburg Ottó Gyűjtemény fond (HOAL I). A feldolgozás során

az iratokat darabszinten rendezzük és tételenként helyezzük el a megfelelő állagan. Ezek: A családra vonatkozó iratok (HOAL I-1), Habsburg Ottó levelezése (HOAL I-2), Habsburg Ottó hivatali és politikai jellegű iratai (HOAL I-3), Habsburg Ottó tudományos és politikai tartalmú írásai (HOAL I-4) stb. Ezek tematikusan további levéltári egységekre tagolódnak. A Tárgyi gyűjtemény (HOAL I-6), illetve a Fotó- és audiovizuális gyűjtemény (HOAL I-5) vonatkozásában a dokumentumtípusnak, illetve a hordozónak is jelentősége van. Így a tárgyaknál külön részegység alá kerültek az oklevelek, a kitüntetések, a kitűzők, a bélyegek stb. A fotóknál pedig elkülönülnek a fényképek, a fényképalbumok, az üveglemezek, az üvegnegatívak, a diaképek, a fotónegatívak, illetve a hangzó és audiovizuális dokumentumok. Ezeken belül egy-egy témához, személyhez vagy a keletkezési évtizedhez köthetően további egységeket (tárgyi sorozatokat) alakítottunk ki, így jött létre a Ferenc József gyűjtemény, az Első világháborús gyűjtemény, a Zita királyné gyűjtemény, vagy a Habsburg Ottó és Regina eljegyzése és esküvője gyűjtemény. Ez a felépítés azért is praktikus, mert gyűjteménygyarapodás esetén az új anyag könnyen beilleszthető a struktúrába. A könyvtári állomány (HOAL I-8) szintén további egységekbe rendeződik: könyvek, periodika, cikkgyűjtemény, plakátok és kisnyomtatványok, naptárak, brosúrák.

Az alapítvány kezelésében lévő és annak működése során gyűjtött és keletkeztetett anyag külön jogi kategóriába esik, ezért létrehoztuk a Habsburg Ottó Alapítvány Gyűjteménye (HOAL II) és a Habsburg Ottó Alapítvány Irattára (HOAL III) elnevezésű gyűjteményi egységeket. Az utóbbiba a működés során keletkezett iratok, az előbbibe pedig azok az anyagok tartoznak, amelyek ajándékozással, vásárlással vagy partnerintézményi együttműködés során kerülnek az alapítvány tulajdonába. Ezek lehetnek iratok, fényképek, műtárgyak, de tartozhatnak ide digitalizált vagy digitálisan létrejött és tárolt állományok is.

Könyvtár

A gyűjtemény tartalmazza Habsburg Ottó személyes könyvgyűjteményét, több évtizedes közéleti pályájának nyomtatásban megjelent írásait, a munkájához használt szakirodalmat, a tisztelőitől és barátaitól kapott ajándékköteteket, a különféle szervezeteknél betöltött tisztségeinél fogva számára küldött hírleveleket, dokumentációit. Időszaki kiadványaink körét is egyértelműen a személyéhez köthető sajtótermékek alkotják, cikkeiket részben ezekben, részben cikk-kivágatok formájában találhatjuk meg. A mintegy 11 ezres könyvállomány jelentős része a tulajdonos érdeklődési köréhez legközelebb álló területek: a történelem, a politika, a politológia, az eszmetörténet, az európai integráció körébe tartozik. Számottevő továbbá a helytörténeti, kisebbségtudományi, vallásokkal – kiemelten az egyháztörténettel, ezen belül a római katolikus egyház 20. századi történetével – kapcsolatos anyag. A család egykori bibliotékájából származnak a gyűjtemény legrégebbi darabjai, köztük néhány 17-18. századi kiadvány.

Nyelvi tekintetben a legnagyobb részt a német nyelvű anyag alkotja, de a francia, angol, spanyol, portugál, olasz nyelven megjelent kötetek száma ugyancsak jelentős.

A magyar nyelvű kötetek a gyűjtemény mintegy 5-7%-át képezik. Elsősorban emigráns magyar alkotók művei gazdagítják a szépirodalmi szegmenst. Habsburg Ottó kitűnően beszélt magyarul, magát kettős anyanyelvűnek tartotta. Szülei már gyerekkorában fontosnak tartották, hogy a német mellett megtanuljon magyarul, és e téren pannonhalmi paptanárainak is sokat köszönhetett.

Habsburg Ottó személyes magánkönyvtáráról van szó. Barátai, tisztelői, kortársai számos esetben dedikált köteteket ajándékoztak neki. Ilyen érdekesség Winston Churchill 1951-es, Ottóék esküvőjére küldött családtörténeti munkája, amelynek bejegyzésében a brit politikus az „Imperial Highness”-nek, azaz császári fenségnek ajánlja a művet.

A gondozásunkra bízott anyaghoz nem tartozott katalógus, és nincs tudomásunk arról, hogy Habsburg Ottó pöckingi otthonában őrzött könyvtárának létezett volna bármiféle nyilvántartása. A hiányzó anyagok begyűjtése is feladatunk, például saját könyveiből sincs a kezelésünkben névadónk összes munkája. Ezzel párhuzamosan építjük publikációinak minél teljesebb bibliográfiáját. Habsburg Ottó a II. világháború után külpolitikai szakértői karrierbe kezdett. Rendszeresen vállalt előadókörutakat az Amerikai Egyesült Államokban, vett részt konferenciákon, találkozókön, jelentetett meg írásokat napi- és hetilapokban a világ minden táján. 1979-től húsz éven keresztül az Európai Parlament képviselőjeként dolgozott. A rendszerváltástól kezdve évente többször járt Magyarországon, több száz településre látogatott el, igyekezett minden meghívásnak eleget tenni. Fél évszázados, szerteágazó tevékenységének lenyomata az a magyarul és idegen nyelveken íródott mintegy 7000 cikk, amelyeket gyűjteményünkben őrzünk, de az általa jegyzett publikációk száma ennél valószínűleg jóval nagyobb. Erre vonatkozó kutatómunkánk eredményét folyamatosan tesszük közzé honlapunkon.

Levéltár

Habsburg Ottó levelezése a gyűjteményben messze nem teljes, főleg az 1950 után kelt leveleket tartalmazza. Az újonnan beérkezett Heinrich Degenfeld-hagyaték anyagrészeinek köszönhetően a helyzet némiképp változott, és bővült az évkör. Szerencsés helyzet, hogy az anyagban általában a kimenő levelek – másodpéldányok Zweitschrift felirattal – is megvannak, ezek Habsburg Ottó jellegzetes sárga színű átütőpapírján maradtak ránk.

A Habsburg Ottó Alapítvány gyűjteményében őrzött iratok közül feldolgoztuk névadónk magyar vonatkozású levelezését. Az iratanyag az 1988 és 2011 között hozzá és általa írt – zömében magyar nyelvű, illetve magyar származású személyekhez köthető – dokumentumokat tartalmazza. Politikusi és közéleti tevékenységének köszönhetően számtalan levelet kapott a világ minden tájáról, és ő lelkiismeretesen igyekezett valamennyit megválaszolni. 1956 után jelentősen megnövekedett a magyar nyelvű levelek és a magyar származású levelezőpartnerek száma. Az általuk küldött leveleket az 1980-as évek második feléig a többi levelezéssel együtt kezelték, kronológiai sorrendben, íróik nevének betűrendjében nyilvántartva azokat. A Magyarországról érkező levelek száma az 1980-as évek közepétől nőtt érzékelhetően, feltehetően a hazai mozikban telt házzal futó Isten akaratából című dokumentumfilmnek és a Századunk tanúja TV-sorozatnak köszönhetően.

A jelentősen felduzzadó magyar nyelvű levelezés okán 1989-ben a titkárságon belül a magyar anyanyelvű titkárnők kapták feladatuk ezek fogadását és megválaszolását. Hozzájuk kerültek a Magyarországról, a határon túli magyarságtól, valamint a magyar emigrációtól érkezett levelek. Emellett feladataik közé tartozott még Habsburg Ottó audienciáinak, magyarországi utazásainak és programjainak előkészítése, szervezése, valamint a határon túli diaszpórával való kapcsolattartás is. Az iratanyagot a korabeli dobozfeliratok alapján „Ungarische Korrespondenz” néven tartották nyilván, és külön egységként kezelték.

A Habsburg Ottó Alapítvány gyűjteményében őrzött iratok közül tartalmát és mennyiségét tekintve a Habsburg Ottó levelezései magánszemélyekkel és szervezetekkel elnevezésű a legterjedelmesebb levéltári állag. Az iratanyag az 1950 és 2011 között hozzá írt, és az általa vagy titkárai által megválaszolt német, francia, angol, olasz, spanyol, illetve magyar nyelvű levelezést tartalmazza.

Évente átlagosan többszáz levelezőpartnere volt, a velük való hosszabb-rövidebb levélváltás során akár több ezer oldalnyi irathagyaték is képződhetett. Az iratanyag iktatatlan, segédkönyvvel nem rendelkezik. Irratározása 1950 és 1957 között a keletkezés sorrendjében, majd 1958-tól betűrendben történt.

A Habsburg Ottónak címzett levelek mellékletei rendkívül sokszínűek. Találunk köztük fényképeket, üdvözlőlapokat, újságcikkeket, nyomtatott sajtóanyagot, irodalmi műveket, meghívókat, saját készítésű alkotásokat, önéletrajzokat, tanulmányokat, de esetenként akár apró ajándékokat is.

Habsburg Ottó levéltári gyűjteményében több iratfolyóméternyit tesznek ki a géppel írt, évtizedeken át (1952–2007 között) rendszeresen készített politikai helyzetjelentések, amelyek a világ minden tájára vonatkozó információkat vagy elemzéseket tartalmaznak. Az iratok eleinte csak angol, később német, esetenként francia nyelven is készültek. Ennek a tevékenységnek vállalt célja a kommunizmus előretörése elleni küzdelem volt, ezért a jelentések elsősorban a vasfüggönytől keletre eső országokról, illetve a harmadik világban zajló kommunista szervezkedésekről szólnak, de a világ vezető országai és politikai-gazdasági gócpontjai is rendszeresen terítékre kerültek.

Habsburg Ottó – annak érdekében, hogy naprakész tudjon maradni ezen elemzésekkel – egészen elképesztő méretű kapcsolati hálót épített ki, amiben kitűnő kommunikációs készsége is segítette. Feldolgozott magyar vonatkozású levelezésében (1988–2011) 5500 levelezőpartnert tartunk nyilván, és folyamatosan digitalizáljuk a mintegy 50 000 oldalnyi korrespondanciát. Nemzetközi levelezésében eddig 3080 partnert rögzítettünk. Az anyag feldolgozása során nélkülözhetetlen a megfelelő nyelvtudás, hiszen a teljes levelezésnek csak egy kis része magyar nyelvű.

Fotó- és audiovizuális gyűjtemény

Maga a mintegy 30 000 egységből álló fényképgyűjtemény jó állapotban, de teljesen rendezetlen formában érkezett be. Korábban láthatóan úgy tárolták, ahogyan többnyire mi is tesszük azt saját fotóinkkal: a különböző rendeltetésű és méretű dobozok, mappák és fotóborítékok színes egyveleget alkottak. Jelenleg a képanyag folyamatos feltárásával,

majd tematikus és kronologikus rendszerének kialakításával zajlik az állomány egységes fotógyűjteményre történő rendezése.

A legkorábbra datálható képek a 19. század végén születtek, elsősorban a Habsburg család tagjairól, a legkésőbbiek pedig az ezredforduló idején, Habsburg Ottó társasági és családi eseményeit örökítik meg. Kifejezetten bőséges az I. világháború időszakában készült, IV. Károly frontlátogatásait, illetve hadi eseményeket bemutató anyag. A gyűjtemény legnagyobb részét azok a családi és hivatalos képek alkotják, amelyek a gyermekkorától és a száműzetés éveitől kezdődően élete végéig mutatják be Habsburg Ottó sokszínű és dolgoz mindennapjait. Ide tartoznak a világ különböző pontjain tett utazások, előadások, látogatások és találkozóok dokumentációi, az Európai Parlamentben eltöltött két évtized sajtófotói, a professzionális portrék, valamint az évek során részére postán küldött, különféle eseményekhez köthető fényképek is.

A 20. századi fotográfiai eljárások széles spektruma található meg a gyűjteményben: az üvegnegatívoktól és vizezkártyáktól kezdve, a diapozitívokon, fekete-fehér negatívokon és polaroid képeken keresztül a digitálisan készült képek papíralapú nyomatáig. Több mint 100 év fotótechnológiája. A fotók mellett jóval kisebb terjedelemben, de némi audiovizuális anyagot is őrzünk: 8 mm-es vagy szuper 8-as filmszalagokat, kazettákat, DVD-ket, CD-ket. Ezek leginkább Habsburg Ottó előadásait, beszédeit tartalmazzák a világ minden tájáról, de van például Ferenc József-hanganyagunk is. A videóanyagot tekintve megtalálható a Századunk tanúja – Habsburg Ottó című dokumentumfilm nyersanyaga, ez a mintegy 150 órás videóanyag, amelyet 1970-es évektől évtizedeken át, számos ülésben rögzítettek az alkotók. Ezen a volt trónörökös a gyermekkoráról, a száműzetés éveiről, a Habsburg család hétköznapijairól beszél, illetve az Európai Parlament képviselőjeként aktuálpolitikai és külpolitikai elemzéseket fogalmaz meg. Ebből az interjúsorozatból tudható az is, hogy Habsburg Ottó minden év elején rituálisan elégette az előző évi határidőnaplóját, amely cselekedetét gyűjteményi szempontból csak sajnálni tudjuk. A fotógyűjteményben neves fényképészek alkotásai is láthatók. A magyar származású, de Spanyolországban letelepedett és karriert csinált Juan Gyenes (Gyenes János) vagy Nicolás Muller (Müller Miklós) elsősorban Habsburg Ottót és feleségét, Reginát fotózták spanyolországi utazásaik során, míg Paul Almasynak – azaz Almásy Pálnak – az esküvői fotókat és az évtizedeken át készített családi portrékat és eseményfotókat köszönhetjük.

Tárgyi gyűjtemény

Jelenleg számszerűleg nem túl nagy, nagyjából 200 darabra tehető e gyűjteményrész, benne elsősorban kitűzőket, kitüntetések és érméket őrzünk. Kollekciónkat folyamatosan gyarapítjuk a műtárgypiacról is, például a két háború közti legitimista mozgalmak relikviáival. Egyes tárgyak – a Károly és Zita koronázásakor használt térdelőpárna vagy Habsburg Ottó tányérkalapja – a kezdetek óta gyűjteményünk részei. A feldolgozás során időről időre ritkaságok is felbukkannak: így került elő egy fotóborítékból az a kis levél, amely mellékleteként a feladó Marie Antoinette hajtűit küldte el Habsburg Ottónak.

2024 tavaszán két raklapnyi anyaggal bővült a gyűjtemény, és ezzel szintén érkeztek tárgyi emlékek – olyan hiánypótló dokumentumok társaságában, mint névadónk 1940-es és 50-es évekbeli levelezése, valamint Heinrich Degenfeld grófnak, Habsburg Ottó tanárának és asszisztensének iratanyaga.

Digitalizáció és online adatbázisok

2023 januárjában fontos mérföldkőhöz értünk: elindítottunk online adatbázisunkat, amelyen keresztül digitálisan is elérhető és kutatható a Habsburg Ottó Alapítvány gyűjteménye (<https://archivum.hoal.hu>). Azóta névadónk levelezése, fényképei, tanulmányai, írásai fokozatosan válnak hozzáférhetővé. Jelenleg közel 70 ezer oldalnyi szöveg illetve fénykép kutatható. A digitalizálást részben saját erőből, részben külső partnerrel végezzük. A külső felület mellett ez egyben belső adatbázis, illetve az érdeklődő kutatókat is alapvetően ezen keresztül szolgáljuk ki. Személyes kutatásra előzetes egyeztetés után van lehetőség, az érvényben levő Kutatási Szabályzatnak megfelelően.

Kiadványok

A feldolgozó munka mellett évente megjelentetünk egy-egy tudományos publikációt. Született kötetünk Habsburg Ottó és az államhatalom viszonyáról (ez 2021-ben elnyerte a Magyar Levéltárosok Egyesülete Év levéltári kiadványa I. kategória első díját), az egykori trónörökös életében megélt rendszerváltozásokról; tanulmánykötet IV. Károly uralkodásáról és madeirai száműzetéséről (ezt a madeirai levéltárral közösen készített forráskiadvány egészítette ki, angol nyelven is). Névadónk életének 99. évére utalva készült a 99. fényképet rövid leírásokkal bemutató fotókönyvünk 99. év 99. kép. Fényképek Habsburg Ottó életéből címmel. Emellett elindítottuk a Magistra Vitae könyvsorozatunkat, amely a Habsburg Ottó eszmeiségével rokon gondolatok terjesztésére vállalkozik. Annak érdekében, hogy tevékenységünket a nagyközönség számára is bemutassuk, rendszeresen megjelentetjük Éves beszámolóinkat, benne az adott év rendezvényein elhangzott legfontosabb előadásokkal, valamint kollégáink tanulmányaival.

További tevékenység

Az alapítvány tevékenységének másik fontos részét képezi a Habsburg Ottó szellemi örökségére épülő rendezvények, programok, konferenciák, kiállítások szervezése. Ezek a rendezvények elsősorban a történelmi kontextusra, az európai szellemiségre, a kapcsolatokra és a nemzetközi hálózatokra fókuszálnak. Minden év januárjában, a magyar kultúra napjához kapcsolódóan tartjuk az Évkezdet a gyűjteményben elnevezésű nyilvános rendezvényünket, ahol bemutatjuk az elmúlt időszak szakmai, gyűjteményi tevékenységét.